

9. Карамушка Л.М. Особливості розвитку характеристик конкурентоздатності студентів економічного профілю індустріального технікуму / Л.М. Карамушка, О.А. Філь, К.В. Терещенко // Актуальні проблеми психології. Том 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. – К., 2007. – Част. 19. – С. 74–81.
10. Креденцер О.В. Психологічні аспекти підприємницької діяльності у сфері торгового бізнесу / О.В. Креденцер // Актуальні проблеми психології. Том 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. – К., 2004. – Част. 12. – С. 164–167.
11. Креденцер О.В. Аналіз основних мотивів підприємців до підприємницької діяльності у сфері торговельного бізнесу // Актуальні проблеми психології: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія : зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2010. – Т. 1. – Ч. 20. – С. 202–221.
12. Кудикіна Н.В. Формування конкурентоспроможності кваліфікованих робітників – вимога ринку праці / Н.В. Кудикіна, Д.В. Гоменюк // Ринок праці та зайнятість населення. – 2008. – №3. – С. 36–38.
13. Логвиненко В.П. Психологічні ресурси особистості безробітного / В.П. Логвиненко // Психологія особистості безробітного : м-ли IV Всеукр. наук.-практ. конф. (25 трав. 2007 р.). – К., 2007. – С. 37–46.
14. Максименко С.Д. Комплекс активних методів та форм психологічної підготовки підприємців до підвищення ефективності підприємницької діяльності / С.Д. Максименко, Л.М. Карамушка, О.В. Креденцер, О.А. Філь // Актуальні проблеми психології. Том 1: Соціальна психологія. Організаційна психологія. Економічна психологія : зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К., 2005. – Част. 14. – С. 3–9.
15. Митина Л.М. Психологія розвитку конкурентоспособной личности / Л.М. Митина. – М. ; Воронеж, 2003. – 398 с.
16. Москаленко В.В. Підприємництво як предмет дослідження економічної психології / В.В. Москаленко // Актуальні проблеми психології. Том 1: Економічна психологія. Організаційна психологія. Соціальна психологія : зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К., 2003. – Вип. 11. – С. 17–20.
17. Ортікова Н.В. Залучення безробітних до підприємницької діяльності: досвід, організація, методика : навчально-методична розробка / Н.В. Ортікова. – К. : ІПК ДСЗУ, 2003. – 37 с.
18. Пачковський Ю.Ф. Психологія підприємництва : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Ю.Ф. Пачковський ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л. : ПТВФ «Афіша», 2001. – 276 с.
19. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособ. – Самара : ИД «БАХРАХ-М», 2000 – 672 с.
20. Семикіна М.В. Регулювання конкурентоспроможності у сфері праці / М.В. Семикіна. – Кіровоград : МАВІК, 2004. – 145 с.
21. Філь О.А. Технологія розвитку конкурентоздатності персоналу освітньої організації : навч.-метод. посіб. / О.А. Філь ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України та ін. – Біла Церква : КОІПОПК, 2008. – 52 с.
22. Філь О.А. Психологічні характеристики конкурентоздатності безробітних-майбутніх підприємців / О.А. Філь, Л.В. Галаган // Вісник післядипломної освіти. – К., 2009. – Вип. 13. – Ч. 2. – С. 313–320.
23. Філь О.А. Теоретичний аналіз психологічних особливостей конкурентоздатності безробітних-майбутніх підприємців / О.А. Філь, Л.В. Галаган // Актуальні проблеми психології. Том 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія : зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К., 2009. – Ч. 23. – С. 129–139.
24. Філь О.А. Організація емпіричного дослідження особливостей розвитку конкурентоздатності безробітних-майбутніх підприємців / О.А. Філь, Л.В. Галаган // Вісник національного педагогічного університету. – Т. 2. – Вип. 82, – Чернівці, 2010. – С. 259–263.
25. Філь О.А. Тренінг «Психологія розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах організаційного розвитку» / О.А. Філь // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Т. 1 : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2011. – Вип. 31. – С. 19–25.
26. Філь О.А. Особливості сприйняття конкуренції персоналом вищого навчального закладу приватної форми власності / О.А. Філь, В.В. Корсакевич // Правничий вісник Університету «КРОК» ; [Вищий навчальний «Університет економіки та права «КРОК»]. – Вип. 9. – К., 2011. – С. 155–161.
27. Філь О.А. Оцінка управлінським персоналом освітніх організацій державної форми власності стратегії конкуренції в діяльності освітніх організацій / О.І. Вакулук, О.А. Філь // Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні : м-ли V Міжнародного бізнес-форуму (Київ, 22 березня 2012 р.) / [відп. ред. А.А. Мазаракі]. – К. : Київ, нац. торг.-екон.ун-т, 2012. – С. 45–48.
28. Філь О.А. Психологічна культура конкуренції управлінського персоналу освітніх організацій державної форми власності / О.А. Філь, О.І. Вакулук // Психологія організаційного розвитку сучасних організацій у сфері освіти, промисловості та бізнесу : тези VIII Міжнародної конференції з організаційної та економічної психології (4–6 жовтня 2012 року, м. Алчевськ) / за наук. ред. С.Д. Максименка Л. М. Карамушки. – К.-Алчевськ : ДонГТУ ; Центр планування кар'єри, 2012. – С. 27–29.
29. Філь О.А. Тренінг «Психологія розвитку конкурентоспроможності організацій» / О.А. Філь // Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні : м-ли V Міжнародного бізнес-форуму (Київ, 22 березня 2012 р.) / [відп. ред. А.А. Мазаракі]. – К. : Нац. торг.-екон.ун-т, 2012. – С. 255–256.
30. Хапілова В.П. Психологічні особливості розвитку конкурентоздатності майбутніх фахівців-менеджерів / В.П. Хапілова // Актуальні проблеми психології. Том 1: Економічна психологія. Організаційна психологія. Соціальна психологія : зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К., 2004. – Вип. 13. – С. 144–152.
31. Clark, A. Scaring: the Psychological Impact of the Past Unemployment / A. Clark, Y. Georgellis, P. Sanfey // ftp://ftp.ukc.ac.uk.
32. Feather, N.T. The Psychological Impact of Unemployment / N.T. Feather. – Springer, 1989. – 285 p.
33. Frese, M. Entrepreneurship in Transitional Economies: Psychological Factors for Entrepreneurial Success / M. Frese // Keynote lecture on South-East European Regional Conference of Psychology – Sofia, 30.10–1.11.2009.
34. Utsch, A. Innovativeness and initiative as mediators between achievement orientation and venture performance / A. Utsch, A. Rauch // European Journal of Work and Organizational Psychology. – Vol. 9(1). – 2000. – P. 45–62.

УДК 159.922.27 – 053.67

ОЦІНКА АСПІРАНТАМИ РОЛІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ В ЇХ ЕКОНОМІЧНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Л.М. Карамушка

*член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор,
завідувачка лабораторії організаційної психології
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*

У статті на основі проведеного автором емпіричного дослідження представлено дані, які стосуються оцінки аспірантами можливих форм їх економічної соціалізації. Показано важливу роль підприємницької поведінки в економічній соціалізації аспірантів. Проаналізовано взаємозв'язок між оцінкою аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації та організаційно-професійними (тип спеціальності) і соціально-демографічними (стать та сімейний стан аспірантів) чинниками. Визначено підходи щодо оптимізації підготовки аспірантів з означеної проблеми.

Ключові слова: навчання в аспірантурі; аспіранти; економічна соціалізація; форми економічної соціалізації аспірантів; підприємницька поведінка; організаційно-професійні чинники; соціально-демографічні чинники.

В статье на основании проведенного автором эмпирического исследования представлены данные, касающиеся возможных форм их экономической социализации. Показана важная роль предпринимательского поведения в экономической социализации аспирантов. Проанализирована взаимосвязь между оценкой аспирантами роли предпринимательского поведения в их экономической социализации и организационно-профессиональными (тип специальности) и социально-демографическими (пол и семейное положение аспирантов) факторами. Определены подходы в отношении оптимизации подготовки аспирантов по данной проблеме.

Ключевые слова: обучение в аспирантуре; аспиранты; экономическая социализация; формы экономической социализации аспирантов; предпринимательское поведение; организационно-профессиональные факторы; социально-демографические факторы.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із важливих напрямків професійного та особистісного розвитку молоді є *економічна соціалізація*, яка в широкому сенсі означає соціально-психологічний процес входження індивіда в економічну систему суспільства [13].

Зазначена проблема знайшла певне відображення у працях російських [3; 19] та українських [12; 13] авторів, в яких розкрито зміст та виділено низку чинників економічної соціалізації особистості, здебільшого шкільного та студентського віку.

Одним із важливих чинників *економічної соціалізації дорослої особистості*, до якої належать і аспіранти, як майбутня еліта в сфері науково-освітньої діяльності, є підприємництво.

На основі існуючих у літературі підходів можна говорити про те, що *підприємництво* розуміється в таких основних аспектах: підприємництво як поведінка, підприємництво як діяльність, підприємництво як модель особистості [5; 14; 15].

Для аналізу проблеми, яка досліджується, суттєвим є підхід, представлений у працях західних [22; 23], російських [1; 2; 8; 18; 24] та українських [9; 10; 11; 16; 17] авторів, згідно з яким підприємництво розглядається як особливий тип поведінки людини, який може проявлятися не тільки в економіці, а й у найрізноманітніших сферах соціальної діяльності.

Достатньо повно цей підхід представлено у працях Ю.Ф. Пачковського [16; 17], який розуміє *підприємництво як особливий тип підприємницької поведінки*. Цей тип підприємницької поведінки характеризують такі складові: а) особлива чутливість до змін і прагнення щось змінити у своєму житті (елемент ініціативи); б) взяття на себе відповідальності за можливі невдачі та поразки, готовність ризикнути (елемент ризику); в) сприяння реалізації і використанню нових технологічних можливостей шляхом впровадження у виробництво винаходів та інновацій; організація або реорганізація соціально-економічних механізмів для того, щоб з вигодою використати наявні ресурси і конкретну ситуацію (елемент новаторства); г) самостійність суджень при прийнятті важливих рішень (елемент свободи); д) спрямованість на діяльне перетворення навколишнього світу, побудову нових відносин; уміння випереджувати події і вести конкурентну боротьбу (елемент активності).

О.В. Креденцер під *підприємницькою поведінкою менеджерів та персоналу організацій* розуміє особливий тип поведінки особистості, що здійснюється в рамках організації, на її благо та на благо її клієнтів, що характеризується сукупністю психологічних ознак, таких як: ризикованість, інноваційність, творчість, автономність, гнучкість, орієнтація на досягнення та прагнення до саморозвитку [11].

У контексті проблеми економічної соціалізації особистості важливою є точка зору, згідно з якою підприємництво розглядається як різновид *активності людини, або економічної активності* [2; 22]. Так, А.В. Бусигін визначає підприємництво як особливий тип економічної активності (під якою розуміється доцільна діяльність, спрямована на отримання прибутку), що заснована на самостійній ініціативі, відповідальності та інноваційній підприємницькій ідеї [2].

Базуючись на визначенні А.В. Бусигіна [2], під *підприємницькою поведінкою аспірантів* у найбільш загальному вигляді слід розуміти особливий тип економічної активності аспірантів (тобто доцільна діяльність, спрямована на отримання прибутку), що заснована на самостійній ініціативі, відповідальності та інноваційній підприємницькій ідеї в науковій сфері.

Слід зазначити, що в цілому психологічні особливості поведінки та діяльності аспірантів не знайшли достатнього відображення в наукових дослідженнях. Можна назвати лише окремі роботи щодо вивчення цієї проблеми. Так, у наших попередніх дослідженнях [6; 7] ми проаналізували роль навчання аспірантів в цілому для економічної соціалізації аспірантів. Т.Г. Фелькель [20; 21] вивчала рівень та чинники розвитку лідерських якостей. Але в цілому згадана професійна група поки що залишається поза увагою дослідників, зокрема, в контексті аналізу різних форм економічної соціалізації аспірантів, визначення місця серед них підприємницької поведінки, розкриття впливу організаційно-професійних та соціально-демографічних чинників та ін.

Виходячи із актуальності та недостатньої розробленості проблеми, нами було визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати оцінку аспірантами можливих форм економічної соціалізації аспірантів.
2. З'ясувати оцінку аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації.
3. Дослідити взаємозв'язок між оцінкою аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації та професійно-організаційними чинниками.
4. Дослідити взаємозв'язок між оцінкою аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації та соціально-демографічними чинниками.

МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для проведення дослідження використовувався метод опитування (анкетування) та метод контент-аналізу. Для реалізації методу опитування було розроблено авторську анкету з відкритими питаннями «Економічна соціалізація аспірантів» (Л.М. Карамушка, 2012).

Дослідження проводилось у два етапи. На *першому етапі* аналізувались форми економічної соціалізації, які, на думку опитаних, можуть відігравати важливу роль в економічній соціалізації аспірантів. На *другому етапі* більш детально вивчалась роль підприємницької поведінки аспірантів в їх економічній соціалізації. Відповідно, на першому етапі дослідження вирішувалось перше завдання дослідження, а на другому – друге, третє та четверте завдання.

Для обробки результатів експериментального дослідження було використано методи статистичної обробки даних, зокрема, описову статистику та метод спряжених таблиць із використанням комп'ютерної програми SPSS (версія 13).

Дослідження проводилось у 2012 році в Національному технічному університеті України «КПІ» та в Інституті психології імені Г.С. Костюка НАПН України. У дослідженні взяло участь понад 100 аспірантів.

Вибірка опитаних. Вибірка опитаних характеризувалася певними соціально-демографічними та організаційно-професійними показниками.

За *соціально-демографічними* характеристиками аспіранти були розподілені таким чином: а) за статевим складом: 42,6% – чоловіки; 57,4% – жінки; б) за віковим складом: від 22 до 24 років – 22,2%, від 25 до 26 років – 46,3% від 27 років і вище – 31,5 %; в) за сімейним складом: одружені – 38,9%; неодружені – 61,1%; г) за місцем народження: 92,5% – народились у місті; 7,5% – народились у селі.

За *організаційно-професійними* характеристиками учасники опитування були розподілені таким чином: а) за типом спеціальності: гуманітарні – 45,3%; технічні – 54,7%; б) за поєднанням роботи та навчання: поєднували навчання з роботою – 85,2%; не поєднували роботу з навчання – 14,8%.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

1. Визначення аспірантами можливих форм економічної соціалізації аспірантів

Як зазначалось вище, на *першому етапі* дослідження аналізувались форми економічної соціалізації, які, на думку опитаних, можуть відігравати важливу роль в економічній соціалізації аспірантів. У результаті виконання **першого завдання дослідження**, спрямованого на визначення аспірантами можливих форм їх економічної соціалізації, було встановлено, що 26,0% опитаних, тобто одна четверта аспірантів, **не змогли відповісти на це питання**, тобто дали такі відповіді: «не знаю», «ніяких форм виділити не можу», «важко відповісти» (див. *табл. 1*). Це свідчить, на наш погляд, про те, що порушена проблема є не зовсім осмисленою і зрозумілою для аспірантів. І, скоріше за все, це обумовлено тим, що у вищих навчальних закладах вказаній проблемі не приділяється достатньої уваги.

Таблиця 1

**Оцінка аспірантами можливих форм економічної соціалізації аспірантів
(у % від загальної кількості опитаних)**

Можливі форми економічної соціалізації аспірантів	Кількість опитаних, %
<i>Підприємницька діяльність:</i>	20,4
«Підприємницька поведінка (у сфері науки)»	11,1
«Підприємницька поведінка (у сфері бізнесу)»	9,3
<i>Науково-педагогічна робота:</i>	18,6
«Наукова робота»	9,3
«Викладацька робота»	5,6
«Репетиторство, консультування, проведення тренінгів»	3,7
<i>Спеціальні стипендії, гранти, міжнародні програми:</i>	
«Спеціальні стипендії, гранти, навчання за кордоном, участь у міжнародних проектах»	16,7
<i>Робота за спеціальністю:</i>	
«Робота за спеціальністю, паралельно з навчанням в аспірантурі»	11,1
<i>Будь-яка робота:</i>	
«Будь-яка робота (за наймом), яка дасть матеріальний достаток, в тому числі в літній період в ближньому та дальньому зарубіжжі»	9,3
<i>Громадсько-волонтерська робота:</i>	9,3
«Громадська, волонтерська робота»	9,3
<i>Формування адекватних економічних установок:</i>	3,8
«Формування адекватного ставлення до грошей»	1,9
«Реалізація економічної грамотності у сімейному бюджеті»	1,9
«Не знаю»	26,0

Серед отриманих відповідей аспірантів було виділено кілька груп можливих форм економічної соціалізації (за смисловим навантаженням та кількісним вираженням) (табл. 1).

Першу, найбільш численну, *групу* утворили відповіді аспірантів, які стосуються таких форм економічної соціалізації, як «підприємницька поведінка». На неї вказало 20,4% опитаних, тобто одна п'ята аспірантів.

Слід зазначити, що частина аспірантів (9,3%) вказала на вияви підприємницької поведінки у сфері бізнесу («створення власного бізнесу»; «створення віртуальних підприємницьких організацій» та ін.).

У той же час, друга частина аспірантів (11,1%) вказала на важливість вияву підприємницької поведінки безпосередньо у сфері науки («проведення наукових досліджень, які можна «продати»; «створення та продаж об'єктів інтелектуальної власності» та ін.).

Зауважимо, що підприємницька поведінка у сфері науки практично мало представлена у вітчизняній практиці, тому її осмислення та реалізація є, на наш погляд, одним із важливих напрямків оптимізації наукової діяльності у вищих навчальних закладах, що може, з одного боку, посилити практичну спрямованість наукових досліджень, а з іншого боку, сприяти отриманню вищими навчальними закладами додаткових економічних коштів.

Другу групу можливих форм економічної соціалізації утворили більш *традиційні форми*, які стосуються безпосередньо *науково-педагогічної діяльності*. В цілому на другу групу вказало 18,6% опитаних. До цієї групи віднесено такі підгрупи: *наукова робота, викладацька робота, ретиторство, консультування* та ін. («наукова робота, яка пов'язана з використанням і створенням нових ідей та теорій»; «створення інновацій у навчальній сфері, які можуть дати більше знань, і які можна використовувати з користю для соціуму»). Вказані форми економічної соціалізації можна назвати традиційними, проте в сучасних умовах вони мають певні нові вияви, оскільки досить часто мають «прикладний» характер і передбачають знання людьми, які їх здійснюють, соціально-економічних реалій та їх урахування в процесі організації та виконання таких форм (визначення соціальної значущості проблеми, прогнозування економічного ефекту від розробки, пропонування «актуальних» освітніх послуг, визначення особливостей потенційних клієнтів тощо). Орієнтація вищих навчальних закладів на забезпечення в традиційних формах науково-освітньої діяльності інноваційних аспектів повинна складати, на наш погляд, важливий напрямок їх діяльності.

До *третьої групи* віднесено відповіді аспірантів, які стосуються таких форм економічної соціалізації, як *спеціальні стипендії, гранти, участь у міжнародних проектах*. До таких відповідей можна віднести наступні: «Участь у міжнародних програмах, грантах, що фінансово забезпечені»; «Отримання грантів, стипендій»; «Отримання грантів; участь у міжнародних проектах» тощо. На такі форми економічної соціалізації вказало 16,7% опитаних.

Специфіка названих форм економічної соціалізації полягає, на наш погляд, в тому, що вони досить часто мають міжнародний характер, стосуються освітньо-наукової діяльності, передбачають додаткову фінансову підтримку для учасників, виражену відповідальність за виконання необхідного обсягу роботи (чіткі завдання, конкретний термін виконання завдань, обов'язкова документальна звітність тощо), орієнтовані на уміння взаємодіяти з партнерами, працювати в команді тощо. Разом із тим, включення в такі форми роботи передбачає досить жорстку систему відбору, відповідність претендентів міжнародним критеріям виконання освітньо-наукової діяльності. Це передбачає, на наш погляд, спеціальну підготовку претендентів до участі в таких формах активності, наявність певних особистісних якостей (активність, рішучість, впевненість, здатність до конкуренції, здатність до ризику, працьовитість тощо). І саме така підготовка повинна, як нам здається, здійснюватися у вищих навчальних закладах, зокрема, під час навчання в аспірантурі.

Четверту групу утворили такі форми економічної соціалізації, як *робота за спеціальністю, паралельно з навчанням в аспірантурі* («спробувати себе як спеціаліст»; «не відходити від спеціальності»; «оволодівати досвідом своєї професії» та ін.). На цю групу вказало 11,1% опитаних. Думається, що реалізація такої форми економічної соціалізації є досить важливою, оскільки сприяє становленню професіоналізму молодих фахівців і логічно продовжує їх «рух» певною професійною «траєкторією». В той же час, сьогодні спостерігається, на наш погляд, не дуже приємна ситуація, коли велика кількість фахівців, використавши кошти держави або сім'ї і отримавши певну спеціальність, працюють зовсім в іншій сфері, затрачаючи знову нові ресурси на оволодіння роботою, і фактично обирають більш легкий шлях свого професійного становлення, не відстоюючи інтереси тієї професії, за якою здобула основна освіта. Думається, що створення університетами умов для можливості роботи випускників за спеціальністю, паралельно із подальшим навчанням, є важливим завданням діяльності вишів.

До *п'ятої групи* віднесена така форма економічної соціалізації, як *будь-яка робота, яка дасть матеріальний достаток, в тому числі в літній період у ближньому та дальньому зарубіжжі* («включатись у будь-яку роботу»; «будь-яка робота, яка дає фінансову самостійність, важлива»). На значущість такої форми економічної соціалізації вказало 9,3% опитаних. Думається, що позитивним аспектом такого підходу є те, що аспіранти мають власні матеріальні ресурси, вчать адаптуватися до організації, до професійно-економічних вимог діяльності, взаємодії з людьми, зокрема, в різних соціально-культурних контекстах (наприклад, під час роботи за кордоном), що на певному етапі економічної соціалізації є виправданим. Якщо ж цей етап буде затягуватися, то, на наш погляд, це може призвести до певного «розпорошування» основного професійного ресурсу молодих фахівців, тобто роботи за спеціальністю.

Шосту групу утворила така форма економічної соціалізації, як *громадсько-волонтерська робота* («працювати в громадських організаціях, щоб отримати досвід взаємодії з людьми», «працювати волонтером, щоб ознайомитися зі своєю майбутньою роботою»; «допомагати людям, працюючи волонтером, щоб зрозуміти різні верстви населення»; «працювати в благодійних фондах» та ін.). На значущість такої форми роботи вказало 9,3% опитаних. Зазначена форма економічної соціалізації може сприяти, на наш погляд, розвитку лідерських якостей, які важливі для формування особистості як суб'єкта економічної діяльності, отриманню певного досвіду професійної діяльності (яка здійснюється на волонтерських засадах), формуванню альтруїстичних установок тощо.

І *сьому групі*, малочисельну, утворили форми економічної соціалізації, які стосуються «*формування адекватних економічних установок*» (3,8%). Мова йде, скоріше за все, про отримання певного соціально-економічного досвіду в побутовій сфері, сфері сім'ї тощо.

Таким чином, дослідження виявило кілька можливих форм економічної соціалізації, які, на думку опитаних аспірантів, можуть сприяти їх входженню в соціально-економічні відносини.

Оскільки, на думку опитаних, одну з провідних ролей у процесі економічної соціалізації відіграє підприємницька поведінка, то на *другому етапі* дослідження аналізувалась оцінка аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації та вплив на таку оцінку організаційно-професійних та соціально-демографічних чинників.

2. Оцінка аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації

Відповідно до *другого завдання дослідження*, на другому етапі дослідження було проаналізовано оцінку аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації (див. *табл. 2*).

Таблиця 2

Оцінка аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації (у % від загальної кількості опитаних)

Оцінка аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації	Кількість опитаних, %
<i>Роль підприємницької поведінки у розв'язанні соціально-економічних проблем:</i>	46,4
«Сприяння участі у ринковій економіці, входження в економічну сферу»	16,7
«Сприяння покращенню матеріального статусу, добробуту»	16,7
«Створення власної справи, отримання досвіду підприємницької діяльності»	13,0
<i>Роль підприємницької поведінки у підвищенні рівня знань та розвитку особистості:</i>	27,8
«Сприяння розвитку активності особистості, розвитку незалежності особистості, розвитку індивідуальності»	16,7
«Отримання та розширення знань»	11,1
<i>Роль підприємницької поведінки у впровадженні наукових розробок:</i>	7,4
«Впровадження своїх наукових розробок»	7,4
«Не відіграє ніякої ролі»	7,4
«Негативну роль»	1,9
«Не знаю»	13,2

Як видно з отриманих даних, невелика частина опитаних зазначили, що підприємницька поведінка «*не відіграє ніякої ролі*» в економічній соціалізації аспірантів (7,4%) або відіграє «*негативну роль*» (1,9%). Це опосередковано свідчить, на наш погляд, про те, що більшість аспіранти не мають негативних установок щодо такого виду поведінки в їх економічній соціалізації, тобто з розумінням ставляться до підприємницької поведінки як одного із засобів здійснення економічної соціалізації.

Разом із тим, 13,2% опитаних зазначили, що вони не можуть відповісти на це питання, тобто дали відповідь «*не знаю*». Це засвідчує, що проблема є не достатньо осмисленою аспірантами.

У свою чергу, «*позитивні*» відповіді аспірантів, тобто такі, які включали ті чи інші змістовні думки, можна об'єднати у три основні групи.

До *першої групи* входять відповіді аспірантів, які стосуються *ролі підприємницької поведінки у розв'язанні соціально-економічних проблем*. Ця група відповідей є найбільш чисельною, вона включає відповіді майже половини опитаних (46,4%). За своїм змістом у цій групі виділено кілька підгруп відповідей: «Участь у ринковій економіці, входження в економічну сферу» (16,7%); «Сприяння покращенню матеріального статусу, добробуту» (16,7%); «Створення власної справи, отримання досвіду підприємницької діяльності» (13,0%).

Як бачимо, основний зміст відповідей цієї групи полягає в тому, що підприємницька поведінка сприяє як розв'язанню важливих соціально-економічних проблем особистості (адаптації до процесів ринкової економіки, розв'язанню матеріально-фінансових проблем), так і створенню власної справи, отриманню досвіду підприємницької діяльності. Указані аспекти підприємницької поведінки відповідають їй безпосередньому соціально-економічному призначенню.

Другу групу утворили відповіді аспірантів, які стосуються *ролі підприємницької поведінки у підвищенні рівня знань та розвитку особистості*. На значущість цього аспекту підприємницької поведінки вказало 27,8%. Указана група включала відповіді аспірантів, які були розподілені на дві основні підгрупи: «Отримання та розширення знань» (11,1%); «Сприяння розвитку активності особистості, розвитку незалежності особистості, розвитку індивідуальності» (16,7%). Цей аспект підприємницької поведінки проблеми також є важливим і долає існуючі на рівні побутової свідомості стереотипи, що підприємницька поведінка здійснюється лише заради матеріально-економічного забезпечення.

Третю групу складають відповіді аспірантів, які стосуються *ролі підприємницької поведінки у впровадженні наукових розробок*. Слід зазначити, що ця група є малочисельною, оскільки на неї вказало лише 7,4% опитаних, і значно менш вираженою, порівняно із попередніми двома групами.

Це можна пояснити, насамперед, тим, що впровадження наукових розробок взагалі є «*проблемним*» місцем в діяльності вищих навчальних закладів. Тим більше, «*проблемним*» є використання у вітчизняній практиці підприємницької поведінки задля впровадження наукових розробок, що передбачає здійснення

спеціальних, достатньо складних, напрямків діяльності: визначення своєї «ніші» на ринку; обґрунтування конкурентних переваг даного продукту (послуги); ідентифікація потенційних клієнтів (споживачів даних розробок); позиціонування створеного продукту (послуги) на ринку за допомогою спеціальної реклами даного продукту (послуги); пошук клієнтів; ведення переговорів; укладання угоди про продаж продукту (послуги); отримання зворотного зв'язку про якість продукту тощо. Як свідчить досвід діяльності вищих навчальних закладів та науково-дослідних інститутів, більшість викладачів та науковців, а тим більше аспірантів, не готові до реалізації такого виду поведінки, оскільки проблема необхідності адаптації вищів до роботи в ринкових умовах виникла зовсім недавно. Разом із тим, західний досвід свідчить про те, що багато наукових установ є успішними на ринку завдяки реалізації, поряд з безпосередньо науковою діяльністю, підприємницької поведінки, спрямованої на реалізацію створених наукових продуктів (послуг). Це сприяє отриманню економічних винагород за здійснювану діяльність, подальшому розвитку наукових корпорацій тощо. Тому підготовка молодшої наукової генерації передбачає, на наш погляд, поряд із підготовкою аспірантів до власної наукової діяльності, їх підготовку і до здійснення підприємницької поведінки, спрямованої на практичне впровадження наукових розробок.

3. Взаємозв'язок між оцінкою аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації та професійно-організаційними чинниками

У процесі виконання **третього завдання дослідження**, яке полягало в дослідженні взаємозв'язку між оцінкою аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації та професійно-організаційними чинниками, було встановлено *статистично значущий зв'язок* між оцінкою аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації та *типом спеціальності* (див. табл. 3).

Таблиця 3

Взаємозв'язок між оцінкою аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації та типом спеціальності (у % від загальної кількості опитаних)

Оцінка аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації	Тип спеціальності	
	Гуманітарного спрямування	Технічного спрямування
<i>Роль підприємницької поведінки у розв'язанні соціально-економічних проблем:</i>		
«Сприяння участі у ринковій економіці, входженні в економічну сферу»	16,7	17,2
«Сприяння покращенню матеріального статусу, добробуту»	25,0*	10,3*
«Створення власної справи, отримання досвіду підприємницької діяльності»	4,2*	17,2*
<i>Роль підприємницької поведінки у підвищенні рівня знань та розвитку особистості:</i>		
«Сприяння розвитку активності особистості, розвитку незалежності особистості, розвитку індивідуальності»	16,7	17,2
«Отримання та розширення знань»	12,5	10,3
<i>Роль підприємницької поведінки у впровадженні наукових розробок:</i>		
«Впровадження своїх наукових розробок»	0,0**	13,8**
«Не відіграє ніякої ролі»	8,3	6,9
«Негативну роль»	0,0	3,4
«Не знаю»	20,9	20,6

** - $p < 0,01$; * - $p < 0,05$

Як видно із наведених в табл. 3 даних, статистично значущі зв'язки виявлені стосовно таких показників, як «роль підприємницької поведінки у розв'язанні соціально-економічних проблем» ($p < 0,05$) та «впровадження своїх наукових розробок» ($p < 0,01$). При цьому в одних ситуаціях за виявленими показниками переважають аспіранти гуманітарних спеціальностей, а в інших – аспіранти технічних спеціальностей.

Так, *аспіранти гуманітарних спеціальностей* переважають аспірантів технічних спеціальностей в оцінці значущості ролі підприємницької поведінки в економічній соціалізації аспірантів за таким показником, як «Сприяння покращенню матеріального статусу, добробуту» ($p < 0,05$, 25,0% проти 10,3%).

У той же час, *аспіранти технічних спеціальностей* переважають аспірантів гуманітарних спеціальностей за такими показниками, як «Створення власної справи, отримання досвіду підприємницької діяльності» ($p < 0,05$, 17,2% проти 4,2%) та «Впровадження своїх наукових розробок» ($p < 0,01$, 13,8% проти 0,0%).

Отже, можна говорити про те, що аспіранти гуманітарних спеціальностей роблять більший акцент на підвищенні матеріально-фінансово благополуччя, в той час як аспіранти технічних спеціальностей більше орієнтовані на прагматичні, більш практично орієнтовані аспекти, професійної діяльності. Очевидно, це можна пояснити, зокрема, тим, що професійна діяльність аспірантів технічних спеціальностей має більш виражений «результативний» аспект, порівняно із професійною діяльністю аспірантів гуманітарних спеціальностей. Це говорить, на наш погляд, про необхідність *посилення орієнтації аспірантів гуманітарних спеціальностей* на кінцевий результат їх діяльності, а також про необхідність його «доведення» у вигляді наукових товарів та послуг на ринку.

Дослідження не виявило статистично значущих відмінностей між аспірантами гуманітарних та технічних спеціальностей в оцінці такого показника, як «Роль підприємницької поведінки у підвищенні рівня знань та розвитку особистості», а також інших показників.

Окрім того, дослідження не виявило статистично значущих відмінностей між аспірантами, які *посидують або не посидують навчання в аспірантурі з роботою*, в оцінці ролі підприємницької поведінки в економічній соціалізації аспірантів.

4. Взаємозв'язок між оцінкою аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації та соціально-демографічними чинниками

При реалізації **четвертого завдання дослідження**, яке полягало в дослідженні взаємозв'язків між оцінкою аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації та соціально-демографічними чинниками, було встановлено *статистично значущий зв'язок* ($p < 0,05$; $p < 0,01$) між оцінкою аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації та такими соціально-демографічними чинниками, як *стать та сімейний стан* аспірантів.

Що стосується впливу *статі*, то дослідження виявило статистично значущі відмінності між чоловіками та жінками стосовно оцінки ними ролі підприємницької поведінки в економічній соціалізації аспірантів (див. *табл. 4*). При цьому, як свідчать дані, в одних ситуаціях за виявленими показниками переважають аспіранти-жінки, а в інших – аспіранти-чоловіки.

Таблиця 4

Взаємозв'язок між оцінкою аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації та статтю (у % від загальної кількості опитаних)

Оцінка аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації	Стать	
	Чоловіки	Жінки
<i>Роль підприємницької поведінки у розв'язанні соціально-економічних проблем:</i>		
«Сприяння участі у ринковій економіці, входженні в економічну сферу»	17,4	16,1
«Сприяє покращенню матеріального статусу, добробуту»	17,4	16,1
«Створення власної справи, отримання досвіду підприємницької діяльності»	21,7*	6,5*
<i>Роль підприємницької поведінки у підвищенні рівня знань та розвитку особистості:</i>		
«Сприяння розвитку активності особистості, розвитку незалежності особистості, розвитку індивідуальності»	8,7*	22,6*
«Отримання та розширення знань»	8,7	12,9
<i>Роль підприємницької поведінки у впровадженні наукових розробок:</i>		
«Впровадження своїх наукових розробок»	13,0*	3,2*
«Не відіграє ніякої ролі»	8,7	6,5
«Негативну роль»	4,3	0,0
«Не знаю»	8,7**	29,0**

** - $p < 0,01$; * - $p < 0,05$

Так, отримані дані свідчать про те, що *жінки переважають чоловіків* майже втричі за таким показником, як «Сприяння розвитку активності особистості, розвитку незалежності особистості, розвитку індивідуальності» ($p < 0,05$, 22,6% проти 8,7%). Напевне, це можна пояснити тим, що, на думку жінок, самостійна, незалежна діяльність може сприяти розвитку певних особистісних якостей, які, в силу наявності гендерних стереотипів, які існують у суспільстві, не достатньо виражені у жінок.

У той же час, *чоловіки переважають жінок* орієнтовно в три-чотири рази за вираженістю таких якостей, як «Створення власної справи, отримання досвіду підприємницької діяльності» ($p < 0,05$, 21,7% проти 6,5%); «Впровадження своїх наукових розробок» ($p < 0,05$, 13,0% проти 3,2%). Як бачимо, у чоловіків переважає прагматичний підхід, орієнтований на розв'язання конкретних проблем. І особливо в контексті проблеми, яка аналізується, слід підкреслити те, що чоловіки більше орієнтовані на оцінку підприємницької поведінки як засобу впровадження наукових розробок.

Заслуговує також на увагу той факт, що серед жінок значно більше, приблизно втричі, ніж серед чоловіків, осіб, які дали відповідь «не знаю» ($p < 0,01$, 29,0% проти 8,7%), що свідчить, на наш погляд, про більшу необізнаність жінок з цієї проблеми, ніж чоловіків.

Це говорить, на нашу думку, про необхідність *посилення орієнтації аспірантів-жінок* на «бачення» більш практичної зорієнтованості підприємницької поведінки в процесі економічної соціалізації, особливо в контексті впровадження наукових розробок, а також на підвищення їх загальної обізнаності з цієї проблеми. В той же час, при роботі з *аспірантами-чоловіками* потрібно посилювати їх «бачення» можливостей підприємницької поведінки як чинника економічної соціалізації для розвитку особистості.

Стосовно впливу *сімейного стану* аспірантів, то тут виявлено статистично значущі відмінності між одруженими та неодруженими аспірантами щодо оцінки ними ролі підприємницької поведінки в економічній соціалізації аспірантів (див. *табл. 5*). При цьому, як показали результати дослідження, одружені аспіранти роблять акцент на одних аспектах вказаної проблеми, а неодружені – на інших.

Так, встановлено, що *одружені аспіранти переважають неодружених аспірантів* орієнтовно втричі за таким показником, як «Сприяння розвитку активності особистості, розвитку незалежності особистості, розвитку індивідуальності» ($p < 0,01$, 28,6% проти 9,1%). Також на рівні статистично значущої тенденції встановлено, що *одружені аспіранти переважають неодружених аспірантів* за виділенням такої ознаки

підприємницької поведінки, як «Сприяння участі у ринковій економіці, входженню в економічну сферу» ($p < 0,1$, 23,8% проти 12,1%).

Таблиця 5

Взаємозв'язок між оцінкою аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації та сімейним станом (у % від загальної кількості опитаних)

Оцінка аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації	Сімейний стан	
	Одружені	Неодружені
<i>Роль підприємницької поведінки у розв'язанні соціально-економічних проблем:</i>		
«Сприяння участі у ринковій економіці, входженню в економічну сферу»	23,8	12,1
«Сприяє покращенню матеріального статусу, добробуту»	19,0	15,2
«Створення власної справи, отримання досвіду підприємницької діяльності»	4,8*	18,2*
<i>Роль підприємницької поведінки у підвищенні рівня знань та розвитку особистості</i>		
«Сприяння розвитку активності особистості, розвитку незалежності особистості, розвитку індивідуальності»	28,6**	9,1**
«Отримання та розширення знань»	9,5	12,1
<i>Роль підприємницької поведінки у впровадженні наукових розробок:</i>		
«Впровадження своїх наукових розробок»	0,0*	12,1*
«Не відіграє ніякої ролі»	4,8	9,1
«Негативну роль»	0,0	3,0
«Не знаю»	28,6*	15,2*

** - $p < 0,01$; * - $p < 0,05$

Разом із тим, *неодружені аспіранти переважають одружених аспірантів* за такими показниками, як «Створення власної справи, отримання досвіду підприємницької діяльності» ($p < 0,05$, 18,2% проти 4,8%) та «Впровадження своїх наукових розробок» ($p < 0,05$, 12,1% проти 0,0%).

Виявлені закономірності можна, скоріше за все, пояснити тим, що неодружені аспіранти, які не мають власної сім'ї, мають більше свободи, менш регламентовані своїми зобов'язаннями перед сім'єю, тому вони можуть більше уваги приділяти більш «прагматичним», «незалежним» аспектам організації своєї діяльності, які орієнтовані на створення власної справи, впровадження своїх наукових розробок тощо. В той же час, одружені аспіранти більш уваги приділяють більш загальним аспектам ролі підприємницької поведінки в економічній соціалізації молоді.

Також слід підкреслити, що серед одружених аспірантів значно більше, майже вдвічі, ніж серед неодружених, осіб, які дали відповідь «не знаю» ($p < 0,05$, 28,6% проти 15,2%), що свідчить, на наш погляд, про те, що одружені аспіранти дещо менше обізнані з цією проблемою, ніж неодружені.

Виявлені закономірності свідчать, на нашу думку, про необхідність *посилення орієнтації одружених аспірантів*, як і в ситуації із жінками, на «бачення» більш практичної зорієнтованості підприємницької поведінки в процесі економічної соціалізації, особливо в контексті провадження наукових розробок, а також на підвищення їх загальної обізнаності з цієї проблеми. В той же час, при роботі з *неодруженими аспірантами*, як і в ситуації з чоловіками, потрібно посилювати їх «бачення» можливостей підприємницької поведінки як чинника економічної соціалізації для розвитку особистості.

Дослідження не виявило статистично значущих відмінностей між аспірантами, які відрізняються *за віком та місцем народження*, в оцінці ролі підприємницької поведінки в економічній соціалізації аспірантів.

ВИСНОВКИ

1. Дослідження виявило, що одну із *провідних ролей* в економічній соціалізації аспірантів, на думку опитаних, відіграє *підприємницька поведінка*, яка може стосуватися як бізнесу, так і науки.

2. Дослідження виявило низку *позитивних тенденцій* в оцінці аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації (включення в ринкову економіку, створення власної справи, розвиток активності, незалежності, розширення знань тощо) і, разом з тим, констатувало низку *негативних тенденцій* щодо оцінки аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації, зокрема, те, що підприємницька поведінка відіграє зовсім незначну роль щодо впровадження наукових розробок.

3. Виявлено *взаємозв'язок* між оцінкою аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації та організаційно-професійними чинниками (*типом спеціальності аспірантів*).

4. Констатовано *взаємозв'язок* між оцінкою аспірантами ролі підприємницької поведінки в їх економічній соціалізації та соціально-демографічними чинниками (*статтю та сімейним станом аспірантів*).

5. Урахування виявлених закономірностей може сприяти *оптимізації процесів економічної соціалізації аспірантів*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акперов И.Г. Психология предпринимательства : учеб. пособ. / И.Г. Акперов, Ж.В. Масликова. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 544 с.
2. Бусыгин А.В. Предпринимательство: Основной курс : [учебник для вузов по специальностям «Менеджмент» и «Нац. экономика»] / А.В. Бусыгин. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 607 с.
3. Задорожнюк И.Е. Экономическая психология о проблемах социализации / И.Е. Задорожнюк // Вопросы психологии. – 2003. – №1. – С. 147–149.

4. Журавлев А.Л. Гендерные особенности конкуренции и партнерства / А.Л. Журавлев, В.П. Поздняков, О.И. Титова // Наука. Культура. Общество. – 2008. – №3. – С. 102–115.
5. Карамушка Л.М. Мотивація підприємницької діяльності : монографія / Л.М. Карамушка, Н.Ю. Худякова. – К.-Львів : Сполом, 2011. – 208 с.
6. Карамушка Л.М. Роль навчання в аспірантурі для економічної соціалізації аспірантів / Л.М. Карамушка // Актуальні проблеми психології. Т. 1 : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2010. – Ч. 25. – С. 110–117.
7. Карамушка Л.М. Соціально-демографічні чинники оцінки ролі навчання в аспірантурі для економічної соціалізації аспірантів / Л.М. Карамушка // Актуальні проблеми психології. Том 1 : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2011. – Ч. 29. – С. 62–68.
8. Карпунин А.А. Формирование предпринимательского стиля поведения некоммерческих организаций : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Карпунин Андрей Александрович. – СПб., 2005. – 164 с.
9. Креденцер О.В. Аналіз окремих характеристик підприємницької поведінки менеджерів освітніх організацій у контексті організаційного розвитку / О.В. Креденцер // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / [ред. кол. : С.Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. – К. : А.С.К., 2011. – Т. I : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – 2011. – Вип. 30. – С. 174–180.
10. Креденцер О.В. Аналіз характеристик підприємницької поведінки менеджерів освітніх організацій / О.В. Креденцер // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Т. I : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2012. – Вип. 33. – С. 142–148.
11. Креденцер О.В. Сутність підприємницької поведінки персоналу сучасних організацій та її роль в організаційному розвитку / О.В. Креденцер // Актуальні проблеми психології. – Т. I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. – Ч. 21–22 / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2010. – С. 16–21.
12. Москаленко В.В. Економічна соціалізація особистості / В.В. Москаленко // Соціальна психологія : підручник. – К. : Центр навч. літ., 2005. – С. 284–315.
13. Москаленко В.В. Економічна соціалізація особистості: концептуальна модель / В.В. Москаленко // Соціальна психологія. – 2006. – №3. – С. 3–15.
14. Москаленко В.В. Підприємництво як предмет дослідження економічної психології / В.В. Москаленко // Актуальні проблеми психології. Том 1: Економічна психологія. Організаційна психологія. Соціальна психологія : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : Міленіум, 2003. – Ч. 11. – С. 17–20.
15. Москаленко В.В. Соціальна психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / АПН України ; Інститут психології ім. Г.С. Костюка / В.В. Москаленко. – К. : Центр навч. літ., 2005. – 624 с.
16. Пачковський Ю.Ф. Психологія підприємництва : навч. посіб. / Ю.Ф. Пачковський. – Львів, 2001. – 276 с.
17. Пачковський Ю.Ф. Соціопсихологія підприємницької діяльності і поведінки / Ю.Ф. Пачковський. – Львів : Світ ; ЛОНМІО, 2000. – 272 с.
18. Поздняков В.П. Психологические отношения и деловая активность российских предпринимателей / В.П. Поздняков. – М. : Изд-во ИП РАН, 2001. – 240 с.
19. Радина Н.К. Экономическая социализация воспитанников учреждений для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей / Н.К. Радина // Психологическая наука – образованию. – 2006. – №4. – С. 98–106.
20. Фелькель Т.Г. Роль аспірантури в розвитку лідерських якостей аспірантів / Т.Г. Фелькель // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – Т. I : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2011. – Вип. 34. – С. 316–322.
21. Фелькель Т.Г. Чинники розвитку лідерських якостей у аспірантів / Т.Г. Фелькель, Т.М. Карамушка // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – Т. I : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2011. – Вип. 32. – С. 277–283.
22. Хизрич Р. Предпринимательство, или Как завести собственное дело и добиться успеха. – Вип. 1 / Р. Хизрич, М. Питерс. – М. : Прогресс, 1992. – 191 с.
23. Эбнер М. Предпринимательская ориентация в организации. Внутреннее предпринимательство ; [пер. с нем.] / М. Эбнер, Г. Франк, К. Корунка, М. Люгер // Психология труда и организационная психология. – Т. 6. – X. : Гуманитарный Центр, 2010. – 284 с.
24. Экономическая психология / под ред. И.В. Андреевой. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.

УДК 159.923

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ОЦІНКА ПІДПРИЄМЦЯМИ ЗМІСТУ, ОСНОВНИХ МОТИВІВ, ПОЗИТИВНИХ ТА НЕГАТИВНИХ СТОРІН ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Л.М. Карамушка

*член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор,
завідувачка лабораторії організаційної психології
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*

Г.В. Гнускіна

*аспірантка лабораторії організаційної психології
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*

У статті на основі емпіричного дослідження проаналізовано оцінку підприємцями змісту підприємницької діяльності. Визначено мотиви вибору підприємцями підприємницької діяльності. Наведено дані щодо оцінки підприємцями позитивних та негативних сторін підприємницької діяльності.

Ключові слова: підприємці; підприємницька діяльність; оцінка підприємцями змісту підприємницької діяльності; мотиви вибору підприємницької діяльності; позитивні та негативні сторони підприємницької діяльності.

В статье на основе эмпирического исследования проанализирована оценка предпринимателями содержания предпринимательской деятельности. Определены мотивы выбора предпринимателями предпринимательской деятельности. Приведены данные в отношении оценки предпринимателями положительных и отрицательных сторон предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: предприниматели; предпринимательская деятельность; оценка предпринимателями сущности предпринимательства; мотивы выбора предпринимательской деятельности; положительные и отрицательные стороны предпринимательской деятельности.